

УДК 332.13:330.13 (477)

Н. Добрева,
Є. Борщук,
Т. Корецька

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Проаналізовано роль соціальної політики в соціально-економічному розвитку суспільства. Визначено специфіку формування соціальної політики у сучасних умовах функціонування економіки України. Виокремлено основні напрямки економічних реформ у контексті забезпечення нормального функціонування соціальної сфери.

Ключові слова: економіка, економічний розвиток, соціальна сфера, соціальна політика.

Соціальна політика є визначальним елементом внутрішньої політики держави – це складова загальної політики, втілена в соціальні програми та різноманітні заходи соціально-економічного розвитку. Вона базується на відповідному рівні економічного розвитку і має бути адекватною стану економіки, а ігнорування соціальних проблем може призвести до значних економічних втрат. Реалізація соціальної політики базується на задоволенні матеріальних, культурних і духовних потреб, формування всебічно й гармонійно розвинених членів суспільства будь-якої держави.

Стратегічною метою соціальної політики держави є забезпечення стабільної життєдіяльності суспільства, належного рівня добробуту людей. Моделі соціальної політики для різних країн відрізняються ступенем втручання держави в соціально-економічну сферу суспільства та ступенем соціальної захищеності громадян, забезпеченості свободи соціального вибору в різних верств населення та впливу соціальних процесів на економічний розвиток країни.

Для України, в сучасних трансформаційних умовах соціально-економічного життя, одним із головних напрямків соціальної політики є забезпечення рівня життя населення відповідно до стандартів Європейського Союзу. Тривала економічна нестабільність обумовила появу соціальних проблем у суспільстві, які приховують реальну небезпеку для стабільності соціальних відносин, загрозу граничної майнової поляризації громадян, поширення бідності. Якщо не запобігати цим негативним процесам, спостерігатимемо посилення таких явищ, як розпад сімей, депопуляція населення, що зрештою створить непереборну перешкоду економічним реформам і соціальному прогресу. На вирішення цих проблем повинна бути спрямована соціальна політика України на сучасному етапі формування ринкової економіки. Сучасні економічні ринкові трансформації актуалізують необхідність удосконалення існуючих та напрацювання нових теоретико-методологічних, методичних і прикладних засад формування та реалізації соціальної політики в Україні.

Проблеми формування соціальної політики на національному рівні постійно перебувають у полі зору вітчизняних та зарубіжних учених. Теоретичні та практичні аспекти формування та удосконалення соціальної політики відображені у працях

А. Аверина, В. Баумоля, М. Вдовиченка, О. Грішної, А. Гриненко, Б. Данилишина, М. Долішного, Т. Заяць, Л. Качан, А. Колота, О. Кочерги, В. Куценко, Е. Лібанової, Г Лопушняк, Мазаракі, У. Садової та інших.

Більшість дослідників трактують соціальну політику як діяльність, спрямовану на вирішення соціальних проблем у суспільстві, розвиток його соціальної сфери, створення умов для життя людей, забезпечення їх соціальних потреб, інтересів і гарантій, представлення соціальних послуг [1 – 5]. Проте сучасні ринкові трансформації у країні актуалізують необхідність удосконалення існуючих та напрацювання нових теоретико-методологічних, методичних і прикладних засад реалізації соціальної політики держави.

Метою роботи є узагальнення підходів до розробки соціальної політики в євроінтеграційних умовах реформування національної політики.

Суспільство – цілісна, історично стійка система сумісної життєдіяльності людей, яка складається з окремих груп, кожна з яких має свою систему цінностей, свої інтереси. Інтереси різних соціальних груп можуть бути різними, схожими, іноді несумісними.

Незалежно від форм свого функціонування, будь-яке суспільство, що знаходиться на певному рівні розвитку, має гарантувати своїм громадянам можливість споживання життєво важливих соціальних благ. Соціологи стверджують, що споживча поведінка людей орієнтована на отримання “стандартного пакету” товарів і послуг, який є набором товарів і послуг, доступним середньостатистичному члену суспільства на певному етапі розвитку країни.

У XX ст. в промислово розвинених країнах сформувався концепції та доктрини, що покладають на державу завдання забезпечення прав людини на певний стандарт добробуту. “Загальна декларація прав людини”, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 р. проголосила право кожної людини на “такий життєвий рівень, включаючи харчі, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування, який необхідний для підтримки здоров’я та добробуту її самої та її сім’ї, і право на забезпечення на випадок безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини”.

Соціальна політика – пріоритетний напрям державного регулювання економіки, органічна частина внутрішньої політики держави, спрямованої на забезпечення добробуту й усебічного розвитку його громадян і суспільства загалом. Соціальна політика впливає на процеси відтворення робочої сили, підвищення продуктивності праці, освітнього і кваліфікаційного рівня трудових ресурсів, на рівень науково-технічного розвитку продуктивних сил, на культурне і духовне життя суспільства. Це система взаємовідносин основних елементів соціальної структури суспільства з приводу збереження та зміни соціальної поведінки населення загалом і складових його класів, верств, спільнот.

З економічної точки зору соціальна політика спрямована на поліпшення умов праці й побуту, на зниження захворюваності, що суттєво впливає на скорочення економічних втрат у виробництві. Це сфера інтересів різних соціальних груп, а тому соціальне управління в аспекті соціальної політики має соціально-політичне спрямування. Мета соціальної політики – соціальний розвиток суспільства на основі соціальної справедливості, соціальної рівності, соціальної захищеності людей.

Соціальна політика причетна до всіх основних сфер суспільного життя, а не тільки до соціальної сфери. Суспільні відносини прямо чи опосередковано впливають на становище і можливості розвитку різних соціальних спільнот, тому на стадії формування соціальної політики необхідно враховувати:

- пріоритетне значення проблем соціальної захищеності населення в умовах ринку;
- істотне підвищення ролі особистого трудового вкладу в задоволенні матеріальних, побутових та соціально-культурних потреб населення;
- формування все більшого попиту на соціальне партнерство в масштабі всієї країни;
- зростання значення координації дій державного центру, регіонів і місцевого самоврядування, спрямованих на соціальний розвиток.

Головним у соціальній політиці є обов'язок держави гарантувати (законодавчо, соціально й економічно) нормальні для певного історичного періоду умови, які забезпечують гідне життя, свободу вибору життєвого шляху чи сфери діяльності, відповідальність за свої дії, “плату” за рівень особистого добробуту і становища у суспільстві. Соціальна політика повинна будуватись на основі взаємної відповідальності та взаємних обов'язків держави й населення.

Стратегічною метою соціальної політики є створення сприятливого соціального клімату і соціальної згоди на основі збалансування різних соціальних інтересів за допомогою певних механізмів, що забезпечують задоволення основних життєвих потреб населення і зростання якості життя всіх громадян.

Соціальними функціями володіють держава, підприємства, будь-які соціальні, економічні та політичні інститути. Тому соціальна політика включає соціальну сферу життя людини, найважливіші соціальні інститути освіти і науки, культури й мистецтва, соціального захисту та зайнятості. Фізкультура і спорт, туризм, торгівля, громадські та релігійні організації, засоби масової інформації і безліч інших інститутів спрямовані на соціальний розвиток людини та соціальної інфраструктури.

Соціальну політику трактують як у вузькому, так і у широкому сенсі. У вузькому сенсі соціальна політика розглядається у контексті соціального адміністрування та належить до комплексу заходів, що надаються соціальною державою населенню в аспектах зайнятості та соціального захисту, охорони здоров'я, освіти. У широкому сенсі соціальна політика може розглядатися як інтеграція механізмів і способів, за допомогою яких виконавча влада, центральні та регіональні уряди, а також органи місцевої влади впливають на життя населення, сприяють соціальній рівновазі і стабільності.

Інструменти соціальної політики – це соціальне планування, соціальне стимулювання, соціальний контроль, соціальна організація. Сучасна культура управління, підприємництва включає наукове проектування, соціальні стратегії, математичне моделювання, які спрямовані на більш повне застосування соціальних ресурсів.

У сучасних умовах підходи до вирішення соціальних проблем відрізняються від підходів, які мали місце десять – п'ятнадцять років тому. Наповнення соціальної політики як найважливішого інструменту розвитку суспільства якісно відрізняється від того, що традиційно вкладалося в це поняття – соціальне забезпечення, рівень оплати праці та її умов, допомоги тощо.

Соціальна політика є центральною при розробці і реалізації програм, спрямованих на вирішення глобальних проблем, що стоять перед світовим співтовариством. До їх числа належать програми сталого розвитку, в яких важливе місце належить, наприклад, соціальній екології, впровадженню інноваційних технологій, забезпеченню соціальної безпеки. На сьогодні все частіше постають такі проблеми, як соціальна орієнтованість економіки, соціальна відповідальність держави і бізнесу, соціальні ініціативи бізнесу тощо.

Об'єктом соціальної політики є суспільство, його класи, соціальні спільноти, окремі особистості. Основним об'єктом соціальної політики є особистість, оскільки жодне завдання соціального розвитку не може бути здійснене, коли не будуть створені умови для самореалізації особистісного потенціалу людини.

Суб'єктами соціальної політики є спеціалізовані установи і організації, які реалізують соціальну функцію держави. У соціальній державі, окрім державних інституцій, цією проблематикою опікуються корпорації, підприємства, профспілки, релігійні та благодійні організації. У сучасних умовах держава як суб'єкт соціальної політики за своїм потенціалом переважає можливості інших суб'єктів цього процесу.

У розробці та реалізації соціальної політики беруть участь органи влади (законодавчої, виконавчої, судової), всі цивільні інститути суспільства (політичні інститути, соціально-професійні об'єднання громадян), головним із яких є народ як суверен влади, перед яким влада звітує за результатами соціальної діяльності. Контроль за реалізацією заходів соціальної політики здійснює все суспільство і його суспільні інститути як безпосередньо, так і шляхом врегулювання окремих функцій законодавчою та судовою гілками влади.

Проблеми соціальної політики досліджувалися у світовій соціології в рамках концепції держави загального добробуту або соціальної держави. У вузькому розумінні поняття соціальної держави належить до системи соціального забезпечення, а в широкому – виокремлює державну систему програм і послуг, які допомагають людям задовольнити ті соціальні, економічні, освітні та медичні потреби, які є фундаментальними для підтримки стабільності суспільства.

Г. Еспінг-Андерсен виокремлює три типи соціальної держави (табл. 1):

Таблиця 1

Соціальна держава і суть соціальної політики

Тип соціальної держави	Суть соціальної політики
Ліберальний режим	Реалізується у межах певних мінімальних соціальних потреб, надається за залишковим принципом бідним та малозабезпеченим верствам населення, не здатним самостійно добути засоби існування
Консервативно-корпоратистський	Базується на окремих соціальних програмах для різних професійних і статусних груп залежно від трудового внеску
Соціально-демократичний	Здійснює концентрацію громадських фондів підтримки профспілкових та інших демократичних громадських організацій, всіх громадян, що мають права на рівні пільги, незалежно від ступеня потреби і трудового вкладу

Основними принципами соціальної політики є раціональність, соціальна справедливість та соціальна безпека. *Раціональність* проявляється у досягненні оптимального співвідношення мети соціальної політики та засобів її реалізації, *соціальна*

справедливість – це визнання однакових можливостей для всіх членів суспільства; а *соціальна безпека* – можливість передбачуваності певних життєвих ризиків.

З точки зору функціонування економіки соціальна політика відіграє подвійну роль. *По-перше*, у міру розвитку суспільства та накопичення національного багатства, забезпечує створення сприятливих соціальних умов для громадян, стає головною метою економічної діяльності. У цьому контексті соціальна політика концентрує цілі економічного зростання. *По-друге*, соціальна політика водночас є чинником економічного росту, оскільки економічне зростання, що не супроводжується ростом добробуту основної маси населення, призводить до втрати стимулів до ефективної економічної діяльності.

Державне регулювання соціально-економічних відносин, соціальної сфери, будучи однією із передумов економічного і соціального розвитку суспільства й особливою формою управління, є найважливішою складовою соціально-економічної політики держави. Економічному розвитку завжди притаманні соціальні наслідки, тому посилення соціальної орієнтації економіки на людину сприяє забезпеченню сталого економічного розвитку.

В Україні тривала економічна криза зумовила чимало соціальних проблем, які становлять реальну небезпеку для стабільності соціальних відносин, загрозу граничної майнової поляризації громадян, поширення бідності. Якщо не запобігати цим негативним процесам, буде відбуватись посилення таких явищ, як розпад сімей, депопуляція населення, що зрештою створить непереборну перешкоду економічним реформам і соціальному прогресу.

Модель соціальної політики адміністративно-командної економіки базувалась на превалюванні ідеї вторинності соціальної сфери щодо виробництва; жорсткому контролю державою соціальних відносин; зрівняльному принципі розподілу (егалітаризмі), низькому рівні доходів; визнанні зарплати, отриманої на державних підприємствах, їх основним джерелом; заохоченні колективних форм споживання, зокрема в “натуральному вираженні” (надання безоплатного житла, відпочинку, соціальних послуг тощо), на шкоду більш ринковим грошовим трансфертам; незацікавленості в особистих збереженнях та інвестуванні.

Сучасна соціальна політика України, володіючи низькою економічною ефективністю, не в змозі забезпечити високий рівень добробуту всіх громадян, тому для неї також характерна система соціальних пільг і привілеїв для бюрократичної еліти і низький рівень забезпеченості й ліміти соціальних благ для основної маси населення. За цієї моделі також дуже висока залежність індивіда від держави: формується ідеологія утриманства, утрачається ініціатива, і в підсумку – обмежується соціальна свобода. Різкий перехід від патерналістської соціалістичної моделі до ринкової, від масового соціального захисту й розгалуженої мережі безкоштовних установ соціальної сфери до ринкових методів хворобливо переноситься населенням.

Для України характерна підтримка з держбюджету тільки слабо захищених груп населення, перенесення центру соціальної сфери на місцевий рівень влади. Необхідно зазначити, що перехід до нової моделі соціальної політики, розвиток соціальної сфери та поліпшення соціального становища населення України залежать від досягнення соціального консенсусу між різноспрямованими політичними силами, групами політико-економічних інтересів, працівниками і роботодавцями, різними верствами населення України. Наприклад, представники політико-економічних груп, які мають

рейдерське – або виключно експортне спрямування, мають значно меншу зацікавленість у розвитку соціальних напрямів державної політики, або зосереджуються на здійсненні соціальної політики в рамках “своїх” галузі (приклад – соціальне забезпечення працівників гірничо-металургійного комплексу). Проте й ці групи інтересів не можуть нехтувати потребами збереження соціальної стабільності в масштабах усього суспільства. Пошук соціального консенсусу навколо завдань довготривалого сталого соціально-економічного розвитку України є одним із визначальних завдань як державної соціальної політики в Україні, так і усіх політичних та економічних сил, орієнтованих на соціальний прогрес.

Становлення нової економічної системи в Україні безпосередньо пов’язане з реформуванням соціальної політики. Стратегія економічного розвитку повинна створити необхідні передумови для вирішення найбільш складних і нагрітих проблем соціальної політики. Основними завданнями соціальної політики в Україні є:

- адресна підтримка соціально незахищених верств населення;
- пенсійна реформа;
- забезпечення випереджального зростання вартості робочої сили;
- орієнтація стратегії економічного зростання на створення нових робочих місць;
- прискорений розвиток житлового будівництва, забезпечення доступності житла для різних верств населення;
- поліпшення системи охорони здоров’я. Активна демографічна політика;
- примноження інтелектуального потенціалу суспільства. Створення рівних можливостей для молоді у здобутті якісної освіти;
- зміцнення позицій середнього класу.

Основними завданнями соціальної політики в Україні є:

- ліквідація бідності і забезпечення динамічного зростання рівня життя населення;
- соціалізація структурних складових економічної політики (інвестиційної, цінової, бюджетної, грошово-кредитної, податкової тощо);
- забезпечення умов виконання соціальних прав і гарантій населення, що визначені конституційними нормами;
- забезпечення соціальної стабільності та соціальної безпеки в країні.

Висновки

Отже, можна стверджувати, що соціальна політика держави є найважливішим соціальним механізмом перетворення суспільства. Суб’єкти соціальної політики повинні здійснювати як профілактичний, так і компенсаційний соціальний захист, соціальну підтримку в різних сферах суспільного життя: фінансовій, промисловій, сфері послуг, екологічній, медичній, освітній. Для того, щоб населення схвалювало проведену соціальну політику, спрямовану на підвищення його рівня і якості життя, необхідно визначити та затвердити соціальні орієнтири суспільного добробуту, в тісному взаємозв’язку з соціальними інтересами населення, враховуючи можливості конкретних верств населення, ресурсні умови регіонів для надання доступних соціальних послуг.

Література

1. Аверин А. Н. Социальная политика государства [Текст] / А. Н. Аверин. — М. : [б. и.], 2002. — 354 с.
2. Гриненко А. Соціальний захист і боротьба з бідністю за умов переходу до ринку / А. Гриненко, Т. Кожан // Україна: Аспекти праці [Текст]. — 1997. — № 5. — С. 47—49.

3. Качан Л. Соціальна справедливість: гідна праця та соціальний захист / Лідія Качан // Соціальний захист [Текст]. — 2013. — № 2. — С. 7—11.
4. Лопушняк Г. С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку [Текст] / Г. С. Лопушняк. — Львів : ЛПІДУ НАДУ, 2011. — 372 с.
5. Садова У. Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження та перспективи розвитку [Текст] / У. Садова. — Львів : ІРД НАН України, 2005. — 408 с.

**N. Dobrieva,
Ye. Borshchuk,
T. Koretska**

**CONCEPTUAL BASES FOR SOCIAL POLICY FORMATION
UNDER CURRENT CONDITIONS OF FUNCTIONING
OF THE ECONOMIC SYSTEM OF UKRAINE**

The role of social policy in the socio-economic development of society is analyzed. The specificity of social policy formation under current conditions of functioning of the economy of Ukraine is defined. The main directions of economic reforms in the context of providing proper functioning of the social sphere are outlined.

Key words: economy, economic development, social sphere, social policy.